

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Summa Jurisprudentiae Sacrae Universae, Seu Jus
Canonicum, Secundum quinque Decretalium Gregorii
Papae IX. Titulos explicatum**

Pichler, Vitus

Bibliopolarum Augustanorum, 1723

VD18 VD18 12190187-ddd

Tit. XX. De Testibus & Attestationibus.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-98739](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-98739)

quos una vel altera Pars produxit, testibus; vel per deputatos, maxime per artis peritos, v. g. architectos, agrimensores &c. si ædificium, vel limites agrorum sunt inspiciendi; quibus etiam (nisi sint jurati magistri) deferendum est iuramentum, quod fideliter & in neutrius Partis favorem vel odium veritatem edicere velint. 2. *Validissima probatio*, ita ut, si per eam obtinetur evidentiæ facti, ut ordinariæ contingit, sententia contra illam lata non transeat in rem judicatam. 3. *Ordinariæ*, nisi nempe per ipsam inspectionem certa veritatis indicia deregi & haberi nequeant, uti contingit in exploratione virginittatis, quam certò per inspectionem corporis, à fœminis, imò & Medicis factam, deprehendi non posse docet Paulus Zachias lib. 4. tit. 2. q. 1. 2. 3. Cœterum ocularis inspectio rei, de qualis est, non solum utilis, verum etiam sæpe necessaria est, quando nempe aliæ probationes non suppetunt. v. g. quando lis est circa terminos seu limites agrorum: quando propter ruinofam domum vicini metuis damnum, & cautionem damni infestipostulas, qua petis à vicino tibi caveri damnum, quod ex ruina ædium ipsius tibi inferri possit; si enim neget, ædes suas esse ruinofas, deveniendum est ad inspectionem per rerum peritos: item quando aliquis est vulneratus, mandatò Judicis statim initio debet inspicere vulnus per Medicos & Chirurgos, & explorari, an lethale sit, nec ne; quia potest contingere, ut fauciatius obeat vel ex intemperantia propria, vel ex imperitia Medici, & non ex vulnere, per se non lethali.

TITULUS XX.

De Testibus & Attestationibus.

SUMMARIUM.

1. Quid intelligatur nomine testis, & attestatio- nis.
2. Quam dicantur testes idonei, & omni excep- tione majores.
3. Quidam absolute, alij secundum quid, sunt inha- biles ad testificandum.
4. Absolute inhabiles alij sunt ex defectu mentis:
5. Alij ex vitio corporis:
6. Alij ex defectu morum & fame:
7. Exceptis tamen quibusdam casibus.
8. Alij ratione suspectæ fidei.
9. Et alij ratione conditionis servilis.
10. Secundum quid idonei sunt, qui pro certis personis:
11. Et qui contra certas personas:
12. Item qui in certis causis ferre testimonium non possunt.
13. 14. An & quando femina possit esse testis.
15. Quibus casibus admittantur testes aliàs minis idonei, & quantum probent.
16. An testes debeant esse jejuni.
17. Quid Juxta facere debeat, antequam recipiat testes.
18. Testes producendi tantum sunt super articulis, & interrogatorijs.

19. Super iisdem, vel novis articulis, produci possunt secunda & tertia (non autem quarta vice regulariter) sed cum limitationibus.
20. Sumptibus producentis.
21. Quando recipiendi sunt testes.
22. Ordinariè sunt recipiendi Parte adversa ci- tata.
23. Regulariter ipsis non creditur nisi juratis.
24. 25. Ubi & quomodo jurare debeant.
26. Secretò sunt examinandi à Judice: & super quibus.
27. Eorum dicta sunt referenda in Protocolium im- positò ipsis silentiò.
28. Quam dicantur testes singulares.
29. Non nisi de factis, & super articulis vel in- terrogatorijs, deponere debent testes.
30. An super ijs, quæ norunt secretò.
31. Quomodo deponere debeant: an etiam dando causam.
32. An de auditu, vel visu proprio.
33. Testis de credulitate regulariter non probat.
34. 35. Testis unicus ordinariè non plenam facit fi- dem, licet faciat subinde.
36. Testes duo ordinariè plenam faciunt fidem.
37. 38. Quantum probent testes singulares.
39. 40. 41. Quid juris, si testes sint contrarij in- ter se, vel sibi ipsis.
42. 43. An aliquid probet testis varians, vel va- cillans.
44. Quid sit publicatio attestatorum.
45. Earum copia danda est Partibus, si exigant, ut possint opponere, siquid habeant.
46. Publicatio attestatorum non est de substantia Processus.
47. 48. Attestationes publicatæ an & quando probent etiam coram alio Judice.
49. Post publicationem attestatorum regulariter non licet producere alios testes.
50. Nec excipere contra testes, postquam sunt pub- licati, vel recepti tantum.
51. Seqq. quid de reprobatione testium sit tenendum.

A Probationibus in genere Compilator gra- dum facit ad earum species, quarum præ- cipua & 1. est, quæ fit per Testes. 2. Quæ fit per Instrumenta. 3. Quæ per Præsumptio- nes. 4. Quæ per Jusjurandum. Idcirco de Testibus hic, de reliquis per sublequentes Ti- tulos tractat. Per *Testem* in genere intelli- gitur persona idonea, quæ ad fidem alicujus rei adstruendam adhibetur. Per *Attestationem* verò ipsum testimonium, seu depositio & asse- veratio testis. Quia verò hoc loco potissi- mum agitur de testibus *Judicialibus*, seu in Ju- dicio adhiberi solitis, ideo sic definire potes- tem: est idonea persona, quæ legitime evocata te- stimonium dicit in Judicio de aliqua re controversa. Sumitur ex c. 1. h. t. ibi: idonei & fideles in testi- monium assanantur. Unde quæritur 1. Qui- bus qualitatibus debeant esse præditi testes, ut sint idonei seu habiles ad testificandum. 2. Quomodo produci, recipi, & examinari de- beant. 3. Quantum eorum depositio faciat fidem. 4. Quid de attestatorum publica- tione, ac testium reprobatione tenendum.

§. I.

De Qualitatibus Testium.

Sciendum 1. Tametsi testis esse possit omnis qui nullo Jure prohibetur. *l. 1. ff. h. t.* nihilominus tamen plures testificando repelluntur ab ipso Jure, quos nempe aliqua qualitas vel omnino inhabiles, vel suspectos saltem efficit. Unde *gl. in c. 2. eod. caus.*, propter quas aliqui à ferendo testimonio repellendi sunt, enumerans ait:

Conditio, sexus, etas, discretio, fama, Et fortuna, fides; in testibus ista requiruntur.

Ex repellendis autem aliqui sunt absolute inidonei seu inhabiles, alij verò solum secundum quid, & respectu certarum duntaxat causarum, vel personarum, pro aut contra quas testificari prohibentur. Qui nulla qualitate ad testificandum requisita destituti sunt, vocantur testes idonei, vel legitimi, vel secundum multos omni exceptione majores, eò quòd nulla exceptione legitima repelli possint: Mascardus tamen conclus. 1024. n. 15. cum alijs putat, quòd testis omni exceptione major differat à simpliciter idoneo, sicut Comparativus à Positivo, majorisque sit auctoritatis & fidei, quàm idoneus, cui præcisè non interdicitur testimonium, ut loquitur *l. 1. cit.*

Sc. 2. Testes, qui absolute & generaliter removentur à ferendo testimonio, commodè reduci ad 4. classes, nimirum 1. Eorum, qui laborant defectu mentis & ætatis. 2. Qui defectu corporis. 3. Qui defectu morum & famæ. 4. Qui defectu status & fidei. Pariter eorum, qui secundum quid inhabiles sunt, triplex est classis, scilicet 1. Illorum, qui pro certis. 2. Qui contra certas personas. 3. Qui in certis causis prohibentur esse testes. Quamquam utrique ferè omnes quandoque saltem & in quibusdam causis ac circumstantijs admitti valeant, uti patebit ex dicendis. Interim adverte, aliquos solum esse inhabiles, quando ipsis opponitur exceptio, & repelluntur propter defectum debitæ qualitatæ, non verò, quando vel expressè vel tacitè eorum testimonium admittitur: alios verò ita inhabiles esse, ut neque consensu Partium possit ipsis remitti inhabilitas; id quod vel maxime contingit, quando repelluntur aliqui ex defectu suæ personæ & propter bonum publicum, & non in favorem Partis. Judicis autem officium exigit, ut inquireat in conditiones & qualitates testium, ac ex officio repellat, quos repererit inhabiles, nisi laborent tali inhabilitate, quam Partes remittere possunt (ut sunt illæ, quæ in earum favorem introductæ sunt, qualis est frater, consanguineus, domesticus pro aliquo productus, vel inimicus contra aliquem) *l. 3. §. 1. ff. h. t. arg. l. 7. ff. de postulando. Et ibi gl. atque c. 12. de for. comp.* Si enim laborent defectu à Partibus remissibili, Judex nequit eos repellere, nisi ad instantiam seu exceptionem Partis, contra quam producuntur. Testis autem à Judice examinatus & interrogatus de habilitate ad testificandum tenetur fateri & prodere suum defectum; nisi defe-

ctus sit occultus, & ortus ex crimine ipsius. Reiffenstuel *hic a n. 22.* quia nemo tenetur prodere, & propriam turpitudinem Judicis denuntiare.

Dico 1. Ex defectu mentis testes esse nequeunt ratione destituti; uti infantes, pueri, neebrii, stulti, furiosi extra illa tempora, quibus fortè habent lucida intervalla, & rationis sunt compotes. *arg. l. 5. ff. de R. J. Item impubes & pupilli, infantiam licet egressi, saltem regulariter. l. 3. §. 5. ff. h. t. scilicet ob immaturitatem judicii. Regulariter, inquam; qui hi testari possunt 1. de contractu Matrimoniali unà cum Parocho. 2. In criminibus exceptis, puta, in crimine læsæ Majestatis, hæresis &c. 3. Quando Judex procedit ex officio: quando aliæ probationes haberi non possunt: in causis civilibus, quando sunt pubertati proximi: sed in his casibus solummodo faciunt indicium seu præsumptionem aliquam, non probationem plenam, neque semiplenam, nisi accedat aliud adminiculum. 5. Puberes facti de ijs, quæ in impubertate perceperunt, usu rationis jam præditi, modò de Jure non requiruntur testes puberes per modum solennitatis substantialis ad valorem actus, uti requiruntur ad valorem testamenti solennis. Minoremnes autem, pubertatem jam adepti, in causis civilibus, modò arduæ non sint, testes esse non prohibentur; nec in criminalibus, si 20. annos jam compleverunt. *l. 20. ff. h. t.* Si verò causæ sint difficilis probationis, tunc etiam minores 20. annis, imò impubes, tam in causis civilibus quàm criminalibus admittuntur. Farinac. de testibus. q. 58. n. 29.*

Dico 2. Ex defectu vel vicio corporis testes regulariter esse non possunt 1. Cæci, qui rem solum auditu perceperunt; cum requiratur præsentia, & visus. *can. 15. caus. 3. q. 9. præsens enim esse non censetur, qui non videt. arg. l. 209. ff. de V. S. 2. Surdi & muti simul; quia ordinariè mentem suam explicare, & intelligi satis nequeunt. Mutus tantum verò non prohibetur, uti nec surdus tantum; quia prior scripturæ, vel alio indicio certò ac indubitand animi sui sensum declarare, posterior verò etiam voce satis manifestare potest, quæ videt. Quamquam verò id ipsum absolute non repugnet apud mutos & surdos simul, non tamen facile adhibendi sunt, nisi in defectu aliorum testium, & quando res aliter probari nequit.*

Dico 3. Ex defectu morum & famæ repelluntur criminosi & infames. *can. 9. caus. cit. q. 5. c. 13. Et 54. h. t. c. 7. de testib. cog. l. 3. §. 5. ff. de testib. Consentit communis. Per Criminosos non intelligo reos alicujus criminis, quod inducit infamiam; de his enim procedit altera pars Assertionis: sed reos peccati mortalis, non habentis annexam infamiam, sive deinde in Judicio de tali crimine jam sint convicti aut confessi, vel condemnati, sive (spectato Jure Canonico) ipsis tantum obijciatur illud, & probetur. c. 13. Et 54. cit. Emendatus de hujusmodi crimine, & in eo non perseverans, qualis est, qui probaverit se egisse poenitentiam, saltem apud Sacerdotem, & qualis post trien-*

nium præsumitur, admittitur ad testandum in causis civilibus, item in criminalibus civiliter intentatis. Id quod à fortiori procedit, si delictum criminofum sit occultum, & probari nequeat. Per *Infames* intelligo, qui propter crimen laborant infamiâ sive Juris sive Facti: *Infamia Facti* dicitur, quando quis commisit crimen, propter quod apud viros probos lædatur bona fama; licet illud nec aliquo Jure expresso notetur infamiâ, nec is in Judicio de tali crimine convictus, confessus, vel condemnatus sit. per c. 54. cit. § l. 2. ff. de obsequiis &c. *Infamia Juris* est, quæ vel ipso Jure infligitur, seu ipso facto absq; omni sententia, nempe quando Jus aliquod crimen notat vel punit infamiâ absque ministerio Judicis; quo modo infames sunt histriones, exercentes lenocinia &c. l. 1. ff. pr. de his, qui notantur infamiâ: quod etiam referuntur deprehensi in adulterio, contrahentes nuptias incestuosas, polygami, violatores sepulchrorum. Vel quæ infligitur primum per sententiam Judicis, quando nempe Jus decernit quidem infamiâ, sed ita, ut non contrahatur, antequam per sententiam Judicis sit aliquis condemnatus de tali crimine, ut condemnati de furto, rapina, injuria, calumnia, prævaricatione, dolo malo. &c. l. 1. cit. §. qui in Judicio. Porro de Jure Canonico omnes habentur pro infamibus, qui de Jure Civili notantur infamiâ. can. omnes, &c. can. infames. caus. 6. q. 1. uti fures, sacrilegi, & capitalibus criminibus irretiiti &c. (nisi specialiter excipiantur, ut excipiuntur foeminae intra annum luctûs nubentes. c. fin. de secund. nupt. quæ de Jure Civili sunt infames.) Item anathematizati & excommunicati. can. infames cit. c. 8. de sent. Excomm. in 6. Id tamen discriminis est inter infames infamiâ Juris, & infamiâ Facti, quod illi in omnibus causis repellendi sunt à ferendo testimonio, licet Pars adversa contra eos non excipiat, & non obstante, quod de crimine jam sint emendati; nisi Summus Princeps sustulerit infamiâ: econtra quod isti admitti possint, si Pars adversa contra eos nihil opponat, vel ipsi per poenitentiam emendati infamiâ se liberârunt; item quod de Jure Civili in civilibus causis, & in criminalibus civiliter intentatis, non omnino rejiciantur, sed tantum minuatur eorum fides. Pariter excommunicatos toleratos non necessario repellit Judex, si contra eos non opponatur exceptio; bene tamen non-toleratos, exceptâ causâ hæreseos, in qua admittuntur juxta c. 5. de heret. in 6.

Limita assertionem 1. In criminibus exceptis, puta crimen hæreseos, læsæ Majestatis &c. 2. In casibus, ubi veritas aliter haberi non potest, uti in ijs delictis, quæ communiter patrantur in occulto, vel in prostibulis, uti furtum, adulterium &c. (Aliud forsan esset, si crimen perpetraretur in publico loco, & testes alij intervenire potuissent, licet per accidens non intervenerint.) In his enim duobus casibus admittuntur criminofi, imò etiam infames, non quidem ad convincendum se solis, sed ad præsumptionem faciendam, & ad plenam.

Lib. II. R. P. Pichlor.

nè probandum cum alijs adminiculis; vel cum alio teste omni exceptione majore, si causa per se non exigit meros testes omni exceptione majores. Haunold. to. 5. tr. 4. n. 256. Limita 3. circa criminofos, eos admitti posse Parte nihil opponente, item (saltem in ordine ad præsumptionem faciendam) quando producuntur ad defendendum Reum, seu ad ejus innocentiam probandam. Denique 4. hos ipsos repelli non posse in causis, in quibus non requiritur probatio plena, sed aliqua levis tantum. Farinac. q. 62. n. 196. Hoc insuper te monitum velim, de Jure Civili non repelli testes criminofos, nisi propter crimen vel sint condemnati in Judicio, vel contraxerint infamiâ. per l. 3. §. 5. ff. h. t.

Dico 4. Ex defectu fidei ab officio testium 8 arcentur. 1. Perjurus, etiamsi poenitentiam egerit, ita ut nec indicium ad torturam faciat; quia erga homines non potest esse fidelis, qui Deo exstiterit infidus, uti loquitur text. can. 24. caus. 2. q. 7. Farinac. & alij. 2. Pecunia corruptus, vel pretiò conductus ad ferendum testimonium. c. 1. l. 3. §. 5. ff. h. t. Aliud est, si pecunia accipiat non pro testimonio dicendo, sed pro expensis in itinere, vel pro lucro, quod cessat testi ob neglectum interea laborem & operam, vel si accipiat gratis oblata, aut donetur, post depositionem testimonij. Porro qui pretium accipit pro testimonio vero dicendo, tenetur illud in conscientia restituere danti; quia testimonium verum tenetur ex justitia aliunde & Jure Gentium dicere, qui legitime interrogatur à Judice: quod autem aliunde est debitum, pro pretio vendi nequit sine injustitia. Econtra qui pretium accepit pro testimonio falso, nihil tenetur restituere, sed sit dominus pretij, sicut quisvis alius acquirit dominium rei ob turpem causam sibi traditâ; quamvis gravissimè peccet. 3. Redemptor litium facile litigans, & alij suspecti fidei. can. 4. caus. 3. q. 5. 4. Personæ valde viles, & pauperes. can. 7. in fin. caus. 2. q. 1. can. 3. caus. 4. q. 3. ex l. 3. ff. h. t. ita ut non sint testes omni exceptione majores (imò absolute repellantur. arg. l. nonnulli ff. de Accus. in criminalibus) nisi vita & fama eorum integra tollat suspicionem corruptionis, quæ præsumitur propter nimiam egestatem. per c. 8. b. t. aut nisi rogentur à Paribus ad testificandum, uti fit in erectione instrumentorum. Farinac. q. 57. n. 97. Per pauperes intelligo cum eodem Farinac. Menoch. & communiori illos, qui Judicis arbitrio non censentur habere necessaria ad vitæ sustentationem, vel convenientia ad conditionem statûs sui. Aliqui ex vilibus in quibusdam locis reputantur inter infames, uti lictores & carnifices; atque isti propterea semper habentur pro inidoneis ad ferendum testimonium in illis locis.

Dico 5. Ex defectu statûs testes esse vetantur servi propriè dicti. l. 7. ff. l. ii. C. h. t. c. 10. de V. S. quia de Jure Civili reputantur pro nullis ad legitimos actus, & pro civiliter mortuis. l. 32. § 209. ff. de R. l.

Dico 6. Pro certis personis testimonium 10 terre

Q 9

ferre regulariter non permittuntur, quos arctior conjunctio & intensior affectio suspectos reddit de minus sincera testificatione. Quales sunt 1. *Parentes* (quo nomine intelliguntur omnes ascendentes in linea recta tam materna quam paterna. *l. 51. ff. de V. S.*) pro liberis, etiam emancipatis, imò spurij; ac vicissim liberi pro parentibus. *l. 9. C. h. t.* Excipe, nisi probanda sit filijetas. *l. 13. cum l. 16. ff. de probat.* vel impedimentum consanguinitatis, quando agitur de contrahendo Matrimonio. *c. 3. qui Matr. accusare.* modò nec parentibus, nec liberis aliquid inde utilitatis accedat, uti fieret, si filius (vel filia) peteret in conjugem aliquam longè se ditiorē, nobiliorem &c. 2. *Fratres* (quo nomine veniunt etiam consanguinei collaterales, & affines, probabiliter usque ad 4. gradum exclusivè) pro se mutuo, sed tantum in causis Criminalibus, & Civilibus valde arduis teste Pirhing & alijs, *can. 1. § 12. caus. 3. q. 5. § 9. q. 9. can. 18. can. 3. caus. 4. q. 3.* Admittuntur tamen in causa consanguinitatis, vel quando testis utrique Parti æqualiter est conjunctus, vel si accedat alius testis excellentis fidei, aut alia adminicula, quibus suppletur defectus hujusmodi testis, non omni exceptione majoris. 3. *Conjuges* pro se invicem, imò omnes domestici, seu tales, quibus producentis ratione potestatis dominatiæ, vel gubernatiæ, imperare potest, ut sint testes, cujusmodi sunt famuli, mercenarii coloni &c. pro producente. *can. 3. cit. l. 6. § 24. ff. b. t.* Ad conjuges revocantur sponsi; & ad domesticos alij valde familiares producenti, non tamen illi, qui in eadem quidem domo vivunt, vel convalescunt, non verò subsunt producenti, aut alij, quibus aliqua quidem cum ipso familiaritas est, sed non admodum magna. Assumunt testes domestici possunt in Testamentis, & Instrumentis erigendis, atque de jis rebus, quæ gestæ sunt domi, aut quando alij testes haberi non possunt in causis Civilibus; item quando non adhibentur ut testes in utilitatem Domini. Quanta verò fides in Judicio extra dictos casus habenda sit domesticis, dispiciet prudens Judex. 4. *Amici singulares.* *can. 3. cit. l. 3. pr. ff. b. t.* 5. *Subditi & vasalli* in causis dominorum suorum (nisi prius quoad actum præsentem solvantur juramento subjectionis) quando meritò timere possent vindictam & vexationem iniquam propter datum liberius testimonium: si talis timor non adsit, admittuntur, uti expressè admittuntur vasalli pro dominis directis. Haun. Pirh. &c. Idem est de Officialibus Principum. An verò injusta vexatio timenda sit, Judicis est arbitrari. 6. Denique omnes pro se ipsis, & in causa propria, h. e. tali, cujus emolumentum pertinet & redundat in eum, qui testatur. Hinc non admittuntur *Interessati*, ut vocant: quales sunt Judex, vel Arbitrator, in causa, quæ apud ipsos agitur: Procurator, Administrator, Negotiorum gestor, Curator, Tutor, Mediator, Testamenti executor &c. in causa, quam procurat, administrat &c. Fidejussor pro eo, pro quo fidejussit: hæres in testa-

mento, in quo ipse est institutus; quod tamen de legatario non procedit: socius bonorum pro socio: venditor pro emptore: donator pro donatario: cedens pro cessionario: membrum universitatis pro universitate, quando commodum redundat in membra singula, ut fit in lite super pascuis, ubi singuli de communitate possunt animalia sua pascere &c. quando nempe Communitas aliquid possidet *jure Universitatis*: aliud est, si rem possideat *jure singulorum*, sive privati patrimonij; talis enim res non fert fructum cuilibet membro, sed Camera & patrimonio Communitatis, quæ tunc consideratur ut persona privata. *l. 1. ff. quod cujusq. Universit. Communis DD.* ex varijs Jurum textibus.

Dico 7. Contra certas personas excluduntur à ferendo testimonio. 1. *Inimicus* contra inimicum. *l. 3. ff. b. t. cum can. 3. caus. 4. q. 3. c. 13. § 19. de Accusat.* Si nempe inimicitia sit gravis seu capitalis, ac sufficienter probetur ab allegante, saltem per conjecturas probabiles, v. g. probando causam inimicitiae. Et tunc inimico nec in criminibus exceptis, nec in factis occultis & difficilis probationis quidquam credendum. per *c. 32. §. nos vero de Simon. Farinac. de testib. q. 53. n. 7. § 12.* Si verò inimicitia non sit gravis, aut non sufficienter probata (de quibus arbitrari spectat ad Judicem) in causis Civilibus admitti potest inimicus, licet non tanquam testis omni exceptione majori, cum tantum de fide ipsius diminuatur, quanta videtur esse inimicitia, vel probatio illius. Si tamen inimicus jam antè motu proprio fuisset reconciliatus plenè (quod tamen ordinariè præsumendum non est, quando non motu proprio, sed ex præcepto Judicis reconciliatio facta est; cum ordinariè remaneat tunc aliqua aversio) nihil obstat videtur prior inimicitia, uti nec præsens, casu quo inimicus deponeret pro & in favorem inimici; eo quod cesset præsumptio falsi testimonij. 2. *Parentes contra liberos, & vicissim, saltem contra invitos.* *l. 6. C. h. t. can. 3. cit.* excipe tamen causam Matrimonij impediendi, quod liberi volunt contrahere, item crimina excepta & valde perniciofa Reipublicæ. Huc revocant possunt fratres & sorores contra se invicem: conjuges contra se: socer contra generum: vitricus contra privignum, & vicissim: liberti contra patronum: vasalli contra dominum absque justa causa; quia in his personis debet esse magna conjunctio, amor, concordia, reverentia, quibus adversatur testimonium contra illas latum. 3. *Advocati & patroni causarum contra suos clientes: tutores & curatores contra suos pupillos & minores: administratores, syndici &c. contra suos principales, in causis sibi commissis.* *arg. d. can. 3. § 1. ff. ff. b. t.* quia iniquum videtur, ut hæ personæ, quibus intima causarum ad eas defendendas concredita sunt, tali notitia utantur contra clientes & principales suos. 4. *Laici contra Clericum in causa criminali criminaliter acta.* *c. 14. b. t.* partim ob reverentiam Clericis debitam, partim ob singularem, qua sapientia Laici feruntur.

feruntur in Clericos, affectionem. Excipe, nisi Laici suam vel suorum injuriam persequantur, nisi crimen sit notorium, aut agatur de infamia Clerici: nisi desint testes Ecclesiastici: nisi crimen sit exceptum. Text. & DD. in c. 14. cit. c. 15. de Purg. Can. c. ult. de testib. cog. c. 7. de Simon. sed neque in his casibus admittitur Laicus est testis omni exceptione major, nisi simul testificetur Clericus bonæ famæ. Laym. in c. 14. cit. 5. Judæi & Pagani contra Christianos, item Hæretici non tolerati contra eosdem, in Judicio. can. 25. 26. caus. 2. q. 7. l. 21. c. de Hæret. partim propter favorem & eminentiam Fidei Christianæ, partim propter odium, quo infideles in Orthodoxos succenduntur, partim propter horum hominum vitæ amorem & perfidiam. Admittuntur tamen (licet non ut omni exceptione majores) in criminalibus exceptis: in defectu aliorum testium: in instrumentis, testamentis, contractibus: & hæretici tolerati, quales sunt in Imperio Romano, etiam in Judicio, saltem in foro Civili. Ubi autem admittuntur Judæi & Pagani, prius secundum suam Religionem jurare debent. 6. Socius contra socium criminis, imò & pro socio. c. 10. c. 11. C. b. t. & quilibet, jam crimen de se confessus, vel convictus, contra alium in eodem crimine. per Jura cit. quia talis est infamis. Sic nihil est credendum, etiamsi plures mulierculæ, de veneficio & commercio cum diabolo convictæ, nominent virum vel faminam honestam, ejusdemque sceleris ream asserant, nisi alia accedant indicia. An & quando Judices interrogare possint de socijs criminosis de se jam confessos, & quid fidei eorum testificationi tribuendum, vid. ad tit. de Confessis a n. 13. In causa Simonæ tamen, si agatur civiliter, admittitur socius criminis (licet non omnino ut integer testis, & omni exceptione major) si nihil accepit de pretio simoniaco, vel ipsi saltem nihil promissum est. c. 1. h. t. in 6.

11. Dico 8. In certis causis, nempe in Criminalibus criminaliter intentatis, testes esse prohibentur 1. Minorenes, qui nondum compleverunt 20. ætatis annos. l. 20. ff. b. t. Et probabiliter etiam in Civilibus valde arduis; si tamen foret defectus aliorum testium, vel crimina essent excepta, etiam in Criminalibus admitti quidem possent, sed non ita, ut duo faciant plenam probationem, ut faciunt duo testes omni exceptione majores, ob præsumptionem nondum satis maturi judicii. 2. Clerici contra Laicos coram Judice Laico. per can. 9. caus. 11. q. 1. Id quod à fortiori procedit, quando agitur de poena sanguinis infligenda, propter periculum irregularitatis. Poterunt tamen Clerici & Religiosi testimonium ferre in Criminalibus pro Reo laico, item contra laicum Reum coram Judice Ecclesiastico. Farinac. q. 61. n. 70. c. 74. allegans alios. Præterea in Civilibus pro & contra Reum, ut notat gl. DD. in can. cit. Sed ut Clericus & Religiosus licet ferat testimonium coram Judice seculari, requiritur licentia Episcopi &

Prælati Regularis, quamvis hæc licentia non sit necessaria ad valorem Parte adversa nihil opponente, & vi consuetudinis etiam licet testificentur absque consensu Superioris extra Judicium in contractibus, testamentis, & instrumentis. Pirh. hic n. 60. cum alijs.

Quæres, an & quando fœminæ possint esse¹³ testes? R. 1. possunt in causis Civilibus. can. 2. caus. 15. q. 3. c. 2. de Judic. in 6. c. 3. c. 1. ff. b. t. Excipe tamen testamenta, in quibus requiruntur solennitates. §. testes autem Inst. de Testam. causas feudales nisi forsan esset fœmina illustris, & sub se haberet feudum. lib. 2. feud. tit. 32. causas Civiles valde arduas & magni præjudicii. v. g. quando agitur de omnibus, vel saltem majori parte bonorum, quia istæ æquiparantur Criminalibus; quamvis quoad hoc punctum ijs non æquiparentur Matrimoniales. R. 2. In causis Criminalibus criminaliter intentatis testificari quidem possunt de Jure Civili, uti DD. desumunt ex l. 18. cit. non tamen de Jure Canonico, ut iidem communiter docent cum Farinac. q. 59. n. 29. ex can. 17. caus. 33. q. 5. c. 10. de V. S. ubi datur hæc ratio, quia varium & mutabile testimonium semper fœmina producit, scilicet propter infirmitatem, & inconstantiam congenitam, quæ merito in causis Criminalibus, & Civilibus valde arduis fidem minuit, ubi probationes debent esse omnino convincentes. Excipe tamen casum, quo fœminæ ferunt testimonium pro Reo & ad hujus defensionem, & casum, quo delunt alij testes, vel quando Judex procedit ex officio per inquisitionem, aut per viam denuntiationis, vel demum quando agitur super crimine excepto. Sed & in his casibus fœmina minus probat, quam vir, ita ut, si ex una parte stent duo viri, ex altera duæ mulieres, testimonium illorum sit præferendum. Abb in c. 10. cit. Vid. Farinac. in q. 59. cit.

Oppones 1. In can. 17. c. 10. cit. fœminæ repelluntur generaliter a ferendo testimonio in Judicijs: ergo neque in causis Civilibus sunt habiles testes. Id quod etiam confirmat ratio Juris ex d. c. allegata. 2. In l. 3. §. 5. ff. b. t. repellitur fœmina in causa vis publicæ, & l. 18. ff. eod. in causa adulterij: ergo etiam de Jure Civili excludenda est mulier a ferendo testimonio in causis Criminalibus; & quidem eò magis hoc asserendum, quod hoc modo caveatur discrepantia inter Jus Canonicum & Civile. R. ad 1. cum alia Jura Canonica, uti vidimus, clarè admittant testimonium fœminarum in Judicio, Doctores rectè citatos canones cum adducta ratione explicant de causis Criminalibus, ut Jura Juribus concordentur. Ad 2. dictæ leges loquuntur de fœmina turpem quæstum faciente ex prostitutione corporis, & de condemnata, adeoque de infami, quæ aliunde est inhabilis ad testificandum. Si Jus Civile quoad exclusionem fœminæ in causis Criminalibus esset dubium, deberet explicari ita, ut concordet cum Jure Canonico: alias non.

Dico 9. Sunt aliqui casus, in quibus testes, 15 alias inhabiles vel minus idonei, admittuntur,

tur, videlicet sequentes. 1. Si producantur ad impediendum peccatum, v. g. ut probetur consanguinitas inter personas Matrimonium contrahere volentes. c. 22. h. t. 2. Si deponant contra eum, à quo producantur, & tunc plenè probant. 3. Si procedatur tantum Summarie, & non requirantur probationes exactæ. 4. Si veritas ex alijs testibus, vel alio modo haberi nequeat. 5. Si testimonium ferant ad probandam innocentiam Rei, & ad hujus defensionem. 6. Si sint personæ valde honestæ, & solùm repelluntur propter affectionem. 7. Si causæ sint notoriæ. 8. Si sint crimina excepta, & enormia. 9. Si testes, non absolute inhabiles, vel rogentur à Partibus, atq; sic positivè approbentur, vel nec ab illa, contra quam producantur, nec à Judice repellantur. &c. Vid. Farinac. tr. de testib. Haun. to. 5. tr. 4. Myns. cent. 5. observ. 13. Laym. in c. 22. h. t. item supra n. 7. Notandum verò est 1. cum eod. Myns. non debere alia indicia vehementia militare contra testes minùs idoneos; quia plures defectus destruant habilitatem omnino, quam ex justa causa laborantes uno tantum defectu possent consequi. 2. Illorum testimonium, qui non absolute & ex toto sunt inhabiles, suppleri posse numero, vel gravitate contestium, nec non conjecturis, & presumptionibus Juris, ita nimirum, ut, si plures concurrunt, quàm de Jure alias requiruntur, aut accedit alius testis valde excellens & plùs quàm habilis, vel urgentia indicia, vehementes presumptiones &c. possit inde constitui plena probatio, saltem in causis Civilibus, non valde arduis: in Criminalibus verò sufficiant saltem ad torturam. Sed in hac re multum est relinquendum arbitrio Judicis diligenter metientis, quantam in his circumstantiis mereatur & addat fidem testis alias inhabilis, vel minùs idoneus.

- 16 Quæres adhuc, num testes necessariò debeant esse jejuni, uti requirit c. 1. h. t. & cum gl. Decio, & alijs communiter, negativè. Igitur jejunium ibi requiritur solum ex decetia ob reverentiam juramenti, quod testes ante testificationem debent deponere, non verò ex necessitate & præcepto. Si fuit jejunium aliquando sub præcepto, per consuetudinem oppositam, quam passim videmus, abrogatum est.

§. II.

De Productione & Receptione testium,
item de Juramento & Examine
eorundem.

- 17 Sciendum, si Actor Positiones à Reo negatas, sive articulos positionales, Judici porrectos, probare velit per testimonia, ab eodem elapsa dilatione probatoria denominandos esse testes, & cum plerumque non de omnibus articulis seu de tota causa notitiam habeant, exponendum, super quibus articulis hos & super quibus alios testes interrogari velit. Hos articulos cum nominibus testium & directorio Judex communicare debet Reo, ut, si vel con-

tra testes vel contra articulos habeat exceptionem, possit eam proponere. Si exceptionem non habeat, poterit saltem præscribere certa interrogatoria testibus proponenda à Judice (non tamen amplius communicanda Actori, ne circa ea instruere vel subornare testes valeat) v. g. quo tempore, quo loco res facta sit: unde sciat testis id, quod continetur in articulo &c. Si Judex in testes nominatos jurisdictionem habeat, illos ad certam diem citabit: si illà careat, per litteras mutui compensis requiret illorum Superiorem aut Judicem, ut vel mittat ad locum motæ litis, vel ipse examinet super articulis & interrogatorijs, illorumque depositiones sub sigillò munitas sibi communicet: quod ultimum maxime fieri solet, quando Clericus rogatur ferre testimonium pro tribunali sæculari. Jam docere oportet 1. super qua materia & quoties producendi sint testes, cuiusque sumptibus. 2. Quando & quomodo recipiendi. 3. Quia recipi non solent nisi interveniente juramento, an & quomodo jurare debeant. 4. A quo, ubi, quomodo, & super quibus rebus examinandi sint.

Dico 1. Testes produci debent non super alia materia, quàm super Articulis, quos Actor, & super Interrogatorijs, quæ Reus posuit. Ratio, quia de his solummodo examinari, ac deponere testimonium eos oportet; alia non faciunt ad rem. An produci possint super facto, quod nõrunt sub secreto, convenientius resolvitur infra de Depositione testium §. seq.

Dico 2. Testes, tam ipsi, quàm novi, altera & tertia vice produci possunt, etiam super iisdem articulis, modò post primam, vel alteram productionem, non didicerit producens, quid deposuerint testes, neque id fiat post publicationem attestacionum. Text. & DD. in c. 15. 36. 46. h. t. Novell. 90. c. 4. Ratio est, quia testes sub prima vice non satis clarè deponunt, & quia novi testes, qui rei notitiam habeant, innotescere possunt. Dixi 1. altera & tertia vice; nam quarta productio expressè prohibetur. cc. §. Nov. cit. nisi fiat ex justa causa, & cum hac solemnitate, scilicet cum juramento, quo petens quartam productionem affirmet, quòd nec depositiones jam factas testium subtraxerit seu suppresserit & occultaverit: nec eas didicerit & exploraverit: nec malitiosè novam productionem petat & per dolum ad protrahendam licem: siquidem ratio negandi quartam productionem fuit periculum subornationis testium, & litis nimium protrahendæ. Dixi 2. modò post primam &c. Si enim didicita attestata sint, h. e. si producens ex Actis ipsis, vel à Judice perfectè didicit seu intellexit, quid testes in sua testificatione deposuerint, nec post primam productionem conceditur altera. c. 46. §. Nov. cit. scilicet propter periculum subornationis, ne is, qui produxit, testes instruat, ut aliquid addant vel deamant suæ depositioni. Clem. 2. h. t. Dixi 3. neque post publicationem attestacionum, intellige regulariter. c. 17. seq. eod. Auth. qui semel C. de probat. Siquidem etiam post publicata testium dicta,

dicta, quin & didicita attestata, repeti testes possunt 1. de consensu Partium. 2. Ex speciali facultate Principis. 3. Beneficium restitutionis in integrum à minorenni, vel ab Ecclesia. 4. Quando testis aliquis comparere sponte & asserit, se nunc melius recordari rei peractae. 5. Quando prius examen fuit ipso iure nullum, vel examinatus omisit examinare testes super interrogatoriis à Parte datis, vel minus plenè examinavit super articulis positis. 6. Quando publicatio attestationum non est rectè facta. 7. In causa Matrimoniali propter periculum animarum. 8. In causa Criminali, in qua Iudex procedit per Inquisitionem; sed in ordine ad absolvendum, non ad condemnandum. 9. Universim quoties etiam post latam sententiam non obstat exceptio rei iudicate. Farinac. Felin. Abb. Host. &c.

10. Dico 3. Testium productio fieri debet sumptibus producentis. Sinempe illos in itinere, aut reditu, facere expensas oportuit, vel domi negligere laborem aut lucrum, vel aliquid patrimonii ratione ferendi testimonij, id omne rescire, & indemnitate ipsis præstare tenetur is, qui testimonium desideravit. c. 11. §. 8. de Refr. in 6. l. 11. §. 16. C. h. t.

11. Dico 4. Testes recipi non debent ante litem contestationem. 2. Nec post terminum ad probandos articulos designatum. 3. Minus post publicationem attestationum super iisdem articulis. 4. Minime post conclusionem in causa. Prima pars constat ex tit. *Ut lite non contest.* quia ante litem contestationem nihil adhuc negavit Reus, quod esset probandum per testes. Secunda sumitur ab Imola & alijs ex c. 9. de probat. qui ajunt, testes post elapsum terminum productos nihil probare, nisi eos producat Iudex, vel nisi idem recipiat in Criminalibus ad defensionem Rei ex officio, vel ad instantiam Partis. Tertia ex c. 35. §. 46. h. t. quia tunc timetur subornatio, vel etiam protelatio litis. Sed sicut ex multis causis testes produci posse diximus n. 19. ita & recipi poterunt ex iisdem post publicatas attestationes. Vid. infra §. 4. Quarta ex c. 9. de fid. Infirm. Excipe, nisi post conclusionem in causa reperiantur testes novi, & Partes se non opponant, vel nisi vertatur periculum animarum, vel nisi producantur in causa Appellationis, vel in causa Criminali ad defensionem Rei, vel aliàs postulet æquitas, ut habet communis.

12. Dico 5. Ad receptionem testium regulariter citari debet Pars adversa, ut videre possit, recipi & jurare testes, quamvis non audire debeat, quid deponent. c. 2. §. 1. 19. C. h. t. secus si fiat, attestationes sunt nullæ. Communis ex cit. c. Ratio, quia ad omnes actus Judiciales citandus est, cujus interesse agitur, & quem causa contingit. l. 47. ff. de re judic. Addidi 1. nam testes non audire debeat, quid testes deponent; nam testes secretò deponere debent, & sigillatim. l. 14. C. §. c. 52. h. t. Addidi 2. regulariter: hac enim citatione opus non est 1. quando Pars adversa consentit expressè vel tacitè in receptionem etiam se absente & non citata.

2. Quando jam aliunde est præsens. Auth. sed

si quis C. cod. 3. Quando intervenit monitio Judicis, ut Pars adversa compareat, c. 2. cit. 4. Quando Iudex se vult informare super notorio, vel fama, v. g. in ordine ad instituendam inquisitionem specialem. per c. 24. de Accusat. 5. Quando testis, jam examinatus, iterum producitur solum ad declarandum suum dictum. 6. Quando est periculum in mora, quia v. g. testes sunt senes, vel statim discessuri in alienas terras, Pars autem adversa interim comparere nequeat: vel si agatur de peccato vitando. 7. Quando agitur de crimine hæresis, & periculum timetur testibus à personis, contra quas inquiritur. arg. c. fin. de hæret. in 6. Vid. Mascard. conclus. 682. Farinac. q. 72. de testib. Felinus &c. Extendit se assertio etiam ad casum, quo testes jurant domi suæ, ad quam pariter citari Adversarium debere putat Bart. quia Jura loquuntur generaliter. Notandum verò, quòd citatio Partis adversæ ad receptionem testium non necessariò sit peremptoria, qualis requiritur ad ingressum litis, ad audiendam sententiam, & ad alios actus in criminibus capitalibus, sed sufficiat simplex, ut habet verior sententia; quia ex Jure probari nequit necessitas citationis peremptoriæ ad quoscunque actus Judiciales.

Dico 6. Nulli testium in quacunque causa Judiciali regulariter habetur fides in præjudicium alterius, nisi prius ritè juraverit de dicenda veritate, & quòd nec odiò nec amicitia privata nec aliquo commodo, sed veritatis studio inductus asserere velit, quod scit & prout scit, pro utraque Parte. c. 5. 17. 29. 39. §. 1. item l. 9. §. 18. C. h. t. Unde illud receptum: *testi non jurato non creditur*; nam reverentia juramenti & timor poenarum perjuri fortiter impellunt testes ad veritatem dicendam. Dixi 1. Nulli, etiamsi Religiosus vel Clericus, aut dignitate Ecclesiastica conspicuus sit. c. 51. cit. isti tamen non coram Iudice Laico, sed coram suo Prælate, vel Episcopo, jurant, aut cui is commiserit. can. 2. caus. 14. q. 2. Dixi 2. in quacunque causa Judiciali, nempe Criminali & Civili, licet tractetur summarie. Myns. centur. 3. observ. 80. cum Imol. Farinac. &c. Unde, si Iudex ad informationem suam procedit sine figura & ordine Judicij, & testes recipit sine forma Judicij, eos non oportet esse juratos, uti & quando probatur consuetudo populi, aut quando executor literarum Apostolicarum se informat de idoneitate promovendi, si illæ habuerint clausulam, *si idoneum eum inveneris*. Mascard. de Probat. conclus. 1362. à n. 14. Dixi 3. habetur fides, scilicet plena, vel semiplena: licet, si testes aliàs sint integri, etiam absque juramento præsumptionem aliquam minoris ponderis faciant. Mascard. n. 18. cum gl. fin. in c. 51. cit. Dixi 4. regulariter; nisi nempe utriusque Partis consensu remittatur testibus juramentum. arg. c. 39. h. t. c. ad Apostolicam de Regular. cum sit introductum in favorem Partium; aut nisi aliquos excuset consuetudo: sic in Bohemia, Austria, Bavaria, & fortè etiam in alijs Germaniæ regionibus Illustres & in dignitate constitutæ personæ sine juramento, &

solum

Q93

solum sub fide Nobilitatis vel Status sui, testificantur ex longa observantia, & quidem non in loco Judicii, sed suas depositiones, propria manu scriptas, vel subscriptas, & suo sigillo munitas Judici transmittunt. Generaliter tamen, universim, ac indistinctè per consuetudinem abrogari non posse multis videtur, ut testes non jurati deponant, cum adversaretur Juri Naturali, ac ansam praberet corruptionibus testium & calumnijs multis Pirh. b. t. n. 122. Sicut nec sufficit ad omissionem hujus juramenti consensus Partium in causa Criminali, majori saltem, in causa Civili valde ardua, in Matrimoniali, ubi agitur de Matrimonio dissolvendo, in causa præjudicii publici, aut animarum, & juxta aliquos nec in causa Beneficiali & alia re spiritali, non dependente à mera voluntate Partium Farinac. q. 74. n. 93. Dixi 5. ritè juraverit. Sed hinc

24. Quæres, ubi, & quomodo testes jurare debeant? 1. debent 1. regulariter in Judicio; scilicet exceptis Illustribus personis; item infirmis & senibus, quibus domi suæ coram Commissario Judicis jurare & deponere permittitur. 2. Coram Judice, vel hujus Commissario, cui delegatum est examen testium; is enim recipit juramentum, qui examinat testes. 3. Præsentante Adversario, & depositionem juramenti audiente, nisi citatus forsitan contumaciter absit. 4. Cum debitis solennitatibus, scilicet tactis Evangelijs. can. 4. d. 9. Clem. 1. §. porro de heret. vel, ubi consuetudo permittit, tactis alijs Scripturis Sacris. gl. in Clem. cit. v. tacta. Episcopi autem, & Sacerdotes jurant non tactis Evangelijs, vel Scripturis, sed tacto tantum pectore, positos ante conspectum Evangelijs. c. fin. de juram. calum. nisi faciant Professionem fidei, vel præstent juramentum fidelitatis, ubi & ipsi tangunt Evangelia. Apud Germanos consuetudo habet, ut testes non tangant Evangelium, sed ut erectis duobus digiti is anterioribus, si mares sint, vel, si femina, manu dextera supra sinistram pectoris partem posita jurent, ac dicant: sic me Deus adjuvet, & omnes Sancti ejus. Haunold. to. 5. tr. 4. n. 157. Judicis autem est, cum quadam gravitate, & aperto capite, prius instruere testem de veritate dicenda, rei que momentum, & pœnas perjurij vivaciter proponere. Atque ita jurandum testibus est toties, quoties examinantur & deponunt. c. 17. cit. non verò, quando solum recipiuntur ad declarandum suum testimonium &c. secundum dicta n. præc.

25. Oppones 1. Partes litigantes non possunt testibus remittere tacitè juramentum, ut docet communis cum Panormit. neque etiam expressè; quia sibi invicem expressè nequeunt remittere juramentum calumniæ. c. 1. de juram. calum. in 6. ergo absolute consensu Partium irremissibile est juramentum à testibus præstandum. 2. In c. 39. b. t. fit mentio consensus Adversarii tantum, & non utriusque Partis, quia sic habet: nisi forte à Parte remittatur adversa: ergo, si hoc juramentum remitti potest, non requiritur consensus utriusque

Partis, uti nos diximus. 3. Si requiratur tactus Evangeliorum, aut pectoris, aut erectio digitorum, juramentum Judiciale præstare, quit ab ijs, qui manus non habent: sed hoc videtur falsum, & inconveniens. 3. ad 1. tra. 1. membrum. N. 2. & paritatem; quia remissio juramenti testium conceditur expressè: nec deest ratio disparitatis; quia remissio juramenti calumniæ invitaret ad calumnias, & peccata. cum agatur de proprio interesse Partium: econtra cum non agatur de interesse testium, quibus remittitur juramentum, utpote quod respicit solum favorem Partium, remissio illius in particulari casu non ita invitat ad peccatum. Ad 2. N. Conf. & suppositi un, quod altera Pars ibi non consenserit, nempe producens testes, utpote quos voluit producere, atque intervntu juramenti: si igitur juramentum remittatur quoque à Parte adversa, intervenit utriusque consensus. Ad 3. Dist. Ma. de rigore Juris. C. de aequitate. N. Locum igitur habebit. c. 4. de R. J. quod non est licitum in Lege, necessitas facit licitum.

Dico 7. Testes præstati juramentum à Judice in loco Judicii singillatim & secretò examinandi sunt super interrogatorijs tum generalibus tum specialibus, & super articulis, eorumque circumstantijs. Communis ex claris textibus c. 37. §. 52. b. t. l. 3. ff. l. 14. C. eod. Dixi 1. à Judice, qui tamen iusta de causa examen testium alteri committere potest, v. g. Judici illius territorij, ubi testes degunt, & quando propter distantiam loci vel aliud impedimentum personaliter in loco Judicii examinari ab ipso Judice causæ nequeunt. 2. In Judicio; nisi testes sint Clerici aut Religiosi, Personæ illustres, aut in dignitate constitutæ, quæ appellantur personæ egregie, seu privilegiatæ; ad has enim, uti & ad valetudinarios, si ipse Judex noluit accedere, aut id non deceat, Notarium vel alios viros idoneos mittere debet, ut domi suæ jurent & testificentur. c. 2. de Jud. in 6. §. 1. ff. de Jurejur. & ibi DD. et si quoad Clericos, præsertim inferiores, hoc in plerisque Dialectijs Ecclesiasticis non fit usu receptum. 3. Singillatim, h. e. singuli seorsum, non plures simul. 4. Secretò, h. e. remotis arbitris, & Partibus litigantibus, ac alijs testibus: non tamen excluditur Notarius, vel locò hujus duo alij viri idonei, qui juxta c. 11. de probat. Acta Judicii diligenter annotare debent. 5. Super interrogatorijs generalibus, scilicet de nomine, cognomine, patria, ætate, statu, officio, conditione testium, an testis non sit consanguineus, domesticus, aut aliàs conjunctus producenti, an non ab eodem subornatus vel instructus, an non inimicus adversæ Partis, cuinam Parti optet victoriam, an in causa controversa non habeat vel speret aliquod interesse &c. l. 3. cit. ut nempe Judici constet, quantam mereantur fidem testium personæ. 6. Specialibus, quæ scilicet ex ipso facto controverso ejusque circumstantijs desumuntur, nempe quo loco, tempore, quibus præsentibus res eontigerit, unde sciant testes, an viderint ipsi, vel tantum audierint, an certò sciant, vel solum credant &c. c. 37. cit. Debeat

Debent igitur testes interrogari de causis tum re gestis, cur & qua occasione initium sumpserit, tum suæ scientiæ, an, qualiter, & unde sciunt, negotium ita esse gestum. Testis vero, nisi interrogetur de causa suæ scientiæ, non tenetur eam reddere. *gl. in c. cit. v. de causis.* Cavendum tamen est ab interrogatorijs suggestivis, ut vocant, seu quando Judex interrogans de quibusdam personis vel circumstantiis in specie suggerit, seu indicat, quid testis respondeat, v. g. sic interrogando: an testis viderit, quid Titius occiderit Cajum die Dominica prope templum sanctorum &c. aut si Judex interrogans prævenit testem in responsione, & sic subtiliter quasi indicat modum respondendi. Hujusmodi questionibus suggestivæ prohibentur *l. 1. §. qui questionem ff. de question.* Debent igitur interrogationes testium fieri in genere, puta, utrum sciunt, delictum esse perpetratum, quale, à quo, quando, quo modo, quibus cooperantibus &c. semper à generalioribus descendendo ad magis specialia. Atque si Reus per interrogatoria suggestiva deceptus fateatur crimen, ex hac confessione condemnari nequit, & processus postea secutus est irritus teste Fabricio. *to. 3. q. 83. n. 84.* Porro si Pars non possit interrogatoria, ipse Judex, vel alius examinatur, testi proponat allatis similia, quæ nempe qualitati causæ & personæ examinatæ videbuntur congruere. Caveat autem ab impertinentibus, ac superfluis, item à criminosis, ad quæ testis respondere non potest sine læsione suæ famæ; cum nemo teneatur allegare propriam turpitudinem. per *l. 30. C. de transact.* Cujusmodi proin interrogatoria, licet à Parte essent posita, ab examinatore tamen rejicienda forent. 7. *Super articulis*, scilicet Actoris, qui testes producit; ad hos enim probandos vel maxime petitur testimonium. Super his autem articulis interrogentur iterum specialia, ijs similia, quæ antè adduximus.

Dico 8. Dicta testium omnia, & quidem, quantum fieri potest, eorum formalia, à Notario referenda sunt in Protocollo, eisque postea prælegenda, ac demum impositò silentiò dimittendi. Ratio primæ partis est, ut facilius convinci possint testes, si fortè postmodum negare vellent, quæ deposuerunt. Ratio secundæ, ut possint corrigere, si vel ipsi errassent præcipitantijs aut minus consideratè respondendo, vel scriptor annotando. *c. 7. de testibus.* Ratio tertiæ, ut nemini revelent suam depositionem, donec publicatio attestatorum per Judicem facta fuerit, ne detur testibus occasio colludendi, vel aliter enuntiandi, quam sciunt. Hoc silentium quibusdam in locis continetur in forma juramenti, quod exigitur à testibus. Ad idem silentium propter eandem rationem obligatur etiam Notarius.

§. III.

De Testium Depositione, Numero, & Fide, quam faciunt.

¶ Sciendum, testibus sub juramento examinatis incumbere, ut deponant testimonium

verum de ijs, quæ corporeo sensu cognoverunt, vel sciunt, aut credunt: ex quo testimonio probatio petitur. Unde multiplex oritur quæstio. 1. De quibus rebus. 2. Et quomodo deponere debeant testes. 3. Qualem fidem mereatur testis de auditu tantum. 4. Vel deponens de credulitate duntaxat. 5. An unus testis aliquando plenè probet. 6. An plures testes semper plenam faciant fidem. 7. Et an etiam plures singulares, qui opponuntur contestibus: nam contestes dicuntur, qui testantur super eodem facto: singulares, qui super diversis factis, vel super eodem, sed ita, ut quilibet in suo dicto sit singularis, & non concordet cum alio. v. g. si unus testetur, Titium furto abstulisse equum, alter abstulisse vaccam: unus abstulisse hoc loco, hoc tempore, alius verò asserat abstulisse alio loco, alio tempore &c. Quando unus testis repugnat & adversatur alteri (ut contingit in allatis exemplis; quia idem numero delictum non integrale, aut successivum, esse factum in diversis locis, aut diverso tempore repugnat) vocatur singularitas testium *obliativa*, vel *adversativa*: quando verò sibi non repugnant, sed deponunt de diversis quidem actibus, mutuò tamen adjuvantibus ad probandum id, de quo controversitur, ut si unus testificetur, Titium abstulisse equum, alter verò, se audivisse Titium confitentem, quod abstulerit equum, appellatur singularitas *adminiculativa*, vel *cumulativa*. Id quod generaliter contingit, quoties unus deponit de facto à se viso, alter de fama, vel auditu, vel de confessione ejusdem facti. Quando denique testes deponunt de factis diversis quidem, sed non contrarijs, nec tamen etiam se invicem juvantibus, ita ut unus nec repugnet alteri, ejusque testimonium evertat, nec etiam coadjuvet, ut si unus testium dicat, mutuum fuisse datum Monachij, alter Augustæ: si unus asserat, à Titio fuisse occisum Cajum, alter Sempronium, nuncupatur singularitas *Diversificativa*. 8. An, & quibus plus credendum, si testes sint inter se contrarij. 9. Quid contrarijs sibi, quid vacillantibus, & variantibus. Testis *vacillans* dicitur, qui timide fert testimonium titubando vel dubitando. *Varians*, seu *varius*, qui in dicto suo non stat firmus, sed varia dicit ac diversa, non tamen contraria directe, licet deponat indirectè contrarium ejus, quod antè deposuerat. *Contrarius sibi* denique, qui directe contraria, & inter se pugnantia deponit. Vel dic, *varium* esse, qui in diversis Judicijs, vel in diversis Instantijs ejusdem Judicii, sibi contrariatur: *contrarium sibi* autem, qui in eodem Judicio, & in eadem Instantia & testificatione.

Dico 1. Testes deponere debent de factis, ab examinatore sibi propositis, scilicet super Interrogatorijs & Articulis. Communis, fundata in *c. 29. h. t.* Si de alijs rebus impertinentibus deponant, nullam faciunt fidem.

Quæres, an interrogari & respondere possint de ijs, quæ norunt sub secreto? *Re. 1. Sum. S. Th. 2. 2. q. 70. a. 1. ad 2. & certa Catholico-*

licorum, de ijs, quæ nōrunt ex *Confessione* & sub *Sigillo Sacramentali*, negativè; cū nullo casu absque expressa licentia poenitentis revelabile sit vel minimum, ac de eo testimonium ferri possit, quod sub hoc sigillo cognitum est. *§. 2.* super ijs, quæ nōrunt sub *secreto naturali*, puta, si tacitè vel expressè promiserunt, se non revelaturos cognita, aut si secreti notitiam hauserunt modo injusto, v. g. aperiendo litteras alienas, cogendo ad prodendum sibi secretum &c. pariter testificari nequeunt, sic volente jure Divino *Prov. II. v. 12.* & Naturali, quod non patitur, violari secretum & datam fidem cum perturbatione tranquillitatis & conversationis humanæ. Excipe, nisi celatio secreti cederet in grave damnum vel Reipublicæ, vel etiam hominis privati, ut si nōsses conjurationem in Rempublicam, vel machinationem in necem innocentis; tunc enim, licet cum juramento promississes rem celare, posses, imò tenereris eam patefacere, & testificari coram Judice legitimè interrogante. *arg. c. 18. de Jurejur. S. Th. lo. cit.* Item nisi secreti notitiam post datam fidem de non revelando aliunde etiam acquireret; quia ad hanc notitiam prior promissio se non extendit. *§. 3.* super ijs, quæ secretò nōrunt iustè & absque promissione celandi & tacendi, testificari eaque Judici legitimè interroganti revelare possunt, imò tenentur. Id quod procedit etiam casu, quo post adeptam notitiam (quia v. g. aliquem deprehenderunt in delicto) huic cum juramento promiserint silentium, ut habet communis, fundata in *c. 18. §. 45. h. t.* quia promissio, etiam jurata, superveniens notitiæ non potest præjudicare vel Judici, quò minùs de tali delicto interroget, vel testibus, quò minùs legitimè interroganti patère teneantur.

31 Dico 2. Testes regulariter debent deponere viva voce, clarè & non dubitativè, atque dando causam testimonij sui. Sumitur *ex can. 3. caus. 5. q. 2. c. 37. h. t. l. 3. §. 3. ff. l. 4. C. eod.* Secus si fiat, nihil probant. *Masc. conclus. 1369. Farinac. q. 70.* Dixi 1. *viva voce*, non per scripturam, & absentes, nisi personæ sint mutæ, vel egregiæ seu privilegiatæ, uti de Illustribus &c. dictum. Ratio; quia ex voce trepidante, vultu, & gestu deponentium magis colligi potest, an fideliter & verum testificentur. Unde *c. 8. de cohabit. Cler. & mul. §. l. 3. §. 3. cit.* dicitur, non testimonij, sed testibus credendum, & judicandum. Si tamen nec Judex, nec Pars contradicat depositioni scriptæ, ea valebit juxta Abb. in *c. 29. cit.* Dixi 2. *clarè & non dubitativè*: quare nihil valet hæc, vel similis depositio: *puto: videtur: nisi fallor &c. res ita se habet*; nisi negotium in se sit obscurum, vel alia probatio aut depositio haberi nequeat, vel nisi probanda sit consuetudo. Dixi 3. *Et dando causam sui testimonij*, id est, indicando, quo modo & quo sensu corporeo, visu, an auditu, vel an utroque, prout nempe congruit actui, super quo deponunt, rem sciunt: scire enim non censetur, qui scientiæ suæ rationem & causam reddere nequit.

Unde si testis deponat, à Titio datum esse mutuum, non sufficit, si asserat, se vidisse numerari à Titio; quia si de alterutro sensu tantum deponeret, non necessariò ex ejus testimonio inferretur mutuum. Quòd si tamen nec Judex interroget, nec Pars petat interrogari testem de causa sui dicti, credendum est ei etiam causam non reddenti; nisi deponat super Criminalibus ad Reum condemnandum, aut super consuetudine, aut super negativa probanda, v. g. ad reprobandum instrumentum, item nisi deponat super talibus, quæ non sensu corporeo, sed intellectu percipiuntur, ut sunt nobilitas, dominium, jurisdictio, territorium, præscriptio, Clericatus, ætas, peccata, bona exstinctio, aut alia qualitas personarum in hiis enim casibus, etiam si non interrogetur testis de causa sui dicti, non creditur simpliciter asserenti absque additione causæ, qua ostendat, se scire; quia præsumitur scire non posse, vel habere causam solum putativam, vel suspitionem dumtaxat, nisi causam veram exprimat. *Farinac. & Mascard. l. cit.*

Dico 3. Testis de auditu proprio & immediato, h. e. asserens, se immediatè audivisse rem auditu perceptibilem, vel verba ab ipso proferente, super quibus petitur testimonium, tantam meretur fidem, quantam testis de visu, saltem si simul vidit illum, qui verba protulit. Testis verò de auditu alieno, seu testis ex auditu auditus, ut loquuntur, h. e. asserens, se ita audivisse ab alijs fide dignis, qui dixerunt se audivisse immediatè, vel vidisse, regulariter non probat, sed ad summum in causis Civilibus facit indicium & aliquam præsumptionem. Prior pars sumitur ex *c. 2. de consuet. ibi: sub testimonio videntium, & auditum.* Addidi tamen, *saltem si simul vidit &c.* Si enim non vidisset proferentem verba, in Testamento (& fortè etiam in alijs ultimis voluntatibus) nihil probaret propter specialia Jura, item in Criminalibus, & in Matrimonialibus, quando agitur de Matrimonio dissolvendo, non semiplenè probat, sed solum facit indicium, licet ex voce alijs sibi nota satis cognovisset personam loquentem, v. g. blasphemantem &c. Posterior pars fundatur in *c. 33. h. t. & communi DD.* Ratio est, quia talis non de scientia sua, sed de aliena, & de sua credulitate tantum deponit: unde nec facit tantum indicium juxta aliquos, ut onus probandi rejiciatur in Adversarium; sed Reus absolvi potius quam probare debet. Addidi tamen, *regulariter*; nam si illi, à quibus audivit testis, jam sunt mortui, probat testis de auditu alieno in sequentibus casibus. 1. In factis antiquis, ubi testes de visu & auditu proprio haberi nequeunt, v. g. si probanda est præscriptio centenaria, confines, jus Patronatus &c. *arg. c. 47. h. t. l. 28. ff. de probat.* cū juxta DD. in Antiquis propter difficultatem probationis sufficere soleant probationes leviores. *l. 1. ff. c. 13. eod.* quando nam verò censeatur factum Antiquum, variant DD. Melius sentire videntur illi, qui ajunt, factum antiquum dici posse, quod excedit memoriam hominum, adeoque quod contigit ante 60. annos;

nam tale tempus subductis pueritiæ an-
nis, quibus minus perfectè res gestas percipe-
re solemus, communiter memoriæ homi-
ni non excedit. In casibus particularibus opti-
mè relinquatur determinatio Judicis arbitrio.
2. Quando testis deponit contra producentem.
3. Quando agitur ad defensionem Rei. 4. Quan-
do modica scientia fidem facit, uti in causâ de-
nuntiationis, ubi intenditur correctio denun-
tianti. 5. Quando sufficiunt præsumptiones &
conjecturæ, vel quando admittitur testimoni-
um de credulitate. 6. Quando causâ est diffi-
cili probacionis, saltem si concurrant alia ad-
minicula. 7. In causâ Matrimonij, quando non
agitur de eo dissolvendo: item quando etiam
agitur de eo dissolvendo propter consanguini-
tatem, sed eo modo, quem c. 5. §. c. 47. h. t.
præscribunt. Vid. de his Abb. in c. 47. cit. n. 3.
Tusch. lit. T. conclus. 180. Farinac. de testib. q.
69. Myl. cent. 6. observ. 58.

13. Dico 4. Testis deponens de credulitate tan-
tum, scilicet, credo, vel, non credo, ita con-
tingit, esse, regulariter non probat. Com-
munis est c. 7. §. 1. 18. C. h. t. quia testes debent
affirmare, vel negare, ac deponere de eo,
quod sciunt, h. e. sensu aliquo corporeo per-
ceptum immediate. can. testes 15. caus. 3. q.
1. §. 1. cit. quod non facit, qui dicit, credo,
non credo. Dixi autem rursus, regulariter; nam
fallit 1. si deponat contra producentem. Sic-
ut etiam probat contra se, qui aliquid confi-
tetur per credulitatem. 2. Quando agitur ad
probendam alicujus innocentiam, ut si quis
dicat, se credere, quod Titius occiderit al-
terum ex causa necessariæ defensionis: sed tunc
huius credulitatis debet addi aliqua ratio. 3.
Quando deponit de ijs, quæ constituent in pe-
nitentiæ artis, ut si Medicus, Chirurgus, Obstet-
rix deponat per verbum credo super ijs, quæ
percipiunt peritiam artis suæ; quia cuilibet peri-
to in arte sua credendum. 4. Quando sufficit
probatio præsumptiva, uti in causis, quæ sunt
officilis probacionis, v. g. in probandis natali-
bus, quod aliquis sit filius; in adulterijs, ac-
tione in ijs, quæ testes non admittunt; ut ecce!
testis dicat, se credere, Titium cum Bertha
commisisse adulterium; quia vidit solos in lo-
co ad peccandum apto &c. Idem alij propo-
nunt hoc modo: quando credulitas est proxi-
ma sensui, per quem percipitur veritas. 5. Quan-
do testis reddit rationem suæ credulitatis. v. g.
credo, Actorem esse in possessione agri litigio-
si, quia à multis annis vidi arantem, & meten-
tem in tali agro. Sed hoc ferè coincidit cum
priori exceptione. 6. Univerfim quando suf-
ficient testimonium ex auditu alieno. Vid. Abb.
in c. 5. cit. n. 6. 8. Farinac. q. 68. a. n. 62. 74. 75.
77. 61. 100. &c.

14. Dico 5. Unus testis, cujuscuque dignita-
tis aut excellentiæ sit, ordinariè non facit ple-
nam fidem. Textus clari in c. 10. 23. 28. 47.
§. 1. q. C. b. t. imò in Sacris litteris Deut. 17.
19. Mat. 18. Luc. 17. in ore duorum vel trium per-
ficitur: stat omne verbum; h. e. non pauciorum.
Unde illud vulgatum: vox unius, vox nullius.
Item: unus testis nullus testis, id est, ad plenè
Lib. II. R. P. Picbler.

probandum. Nam testis unus, omni exce-
ptione major, sufficit ad semiplenam proba-
tionem, & in Criminalibus ad torturam eti-
am. Farinac. q. 63. a. n. 50. Pirh. h. t. n. 113.
Dixi, ordinariè: siquidem unus testis plenè pro-
bat, seu sufficit ad decisionem causarum 1. In
omnibus ijs, in quibus non requiritur conclusus
probatio, uti in levioribus, in quibus de modi-
co tantum præjudicio tertij agitur in sumarijs
causis, item in Judicio possessorio tunc momenta-
neo tum præparatorio. 2. In causis ubi non agi-
tur de alterius præjudicio, sed tantum in unius
favorem: sic per unum testem plenè probatur,
quod aliquis sit baptizatus, Clericus, Religio-
sus, tantæ ætatis, Doctor, quod Ecclesia sit
consecrata &c. 3. Quando agitur de impedièn-
do peccato in foro conscientie, & nulli adhuc
quæsitum est jus. v. g. de impediendo Ma-
trimonio propter consanguinitatem, de licen-
tia comedendi lacticiam in Quadragesima in lo-
co, in quo id in usu esse testatur unus, modò
fama vel alia testimonia non adversentur tali
testi. 4. Quando agitur de probanda alicujus in-
nocentia, & defendendo Reo, denunciato, inqui-
sito, accusato, modò non cedat in præjudicium
alterius. 5. Quando probanda est ignorantia;
quia ignorantia in dubio præsumitur. Et hinc 6.
quotiescunque in causis Civilibus cum uno te-
ste concurrat præsumptio; vel fama, sed ac-
cedente simul arbitrio Judicis. 7. Quando ac-
cedit juramentum suppletorium personæ prin-
cipalis. 8. Quando testis deponit in ijs, quæ
pertinent ad ejus officium vel artem, præfer-
tim si sit Officialis publicus aut juratus: sic cre-
ditur Apparitori (Pedello seu nuntio jurato)
de citatione facta: Medico vel Chirurgo, an
vulnus sit lethale: Ponderatori, Architecto,
Agrimensori &c. de justa ponderatione, men-
sura &c. testantibus: sic Notario publico de
gestis & scriptis à se ipso. 9. Quando difficulter,
vel nullo modo haberi possunt plures testes:
sic creditur interpreti, qui unicus scilicet lin-
guam; in qua scriptum est instrumentum: sa-
cerdoti alias fidè digno, qui asserit, se à po-
nitente accepisse licentiam aliquid revelandi
ex ejus confessione in ordine ad restitutionem
v. g. faciendam. Idem procedere videtur
in factis antiquis; item quando probanda est
mens & voluntas disponentis, ubi de ea jam ad-
sunt aliqua conjecturæ. 10. Quando Papa tes-
tatur de facto proprio. c. 28. h. t. Idque ex-
tendunt DD. etiam ad Imperatorem, & alios
Principes, Superiorem non recognoscentes. 11.
Si supremus Princeps vel Lex in aliqua causa
velit haberi fidem plenam uni testis. 12. Si idem
velit Testator, & mandavit in Testamento.
l. 18. ff. de dotè præleg. 13. Si in aliqua re Partes
litigantes conspiciant in unum testem. Vid. de
his Tusch. lit. T. conclus. 281. Farinac. q. 63. Ma-
scard. &c.

Opponit. Deus in veteri & novo testamen-
to vetat credi uni testis: sic Deut. 17. nemo occi-
datur uno contra se dicente testimonium. Et in c.
18; Matth. in ore duorum vel trium testium
stat omne verbum. Ecclesia autem c. 23. h. t. u-
niversaliter pronuntiat: nulla est causa, quæ
Rr unius

unius testimonio (quamvis legitimo) terminetur. Ergo nunquam sufficit testimonium unius ad decidendas causas. *12.* Jus Divinum, & Ecclesiasticum *in c. 23. cit.* fundans in Jure Divino, intelligendum est de causis Criminalibus, & Civilibus arduis, in quibus agitur de magno præjudicio; non de alijs, in quibus vel de nullo, vel tantum de modico præjudicio, vel de impediendo peccato &c. agitur. Deinde licet Papa, vel alius supremus Princeps, non possit generaliter & pro omnibus causis, etiam arduis, statuere, ut unico testi plena tribuatur fides, cum in thesi saltem Jure Divino requirantur duo vel tres testes, in particularibus tamen negotiis & ex certis causis aliter ordinare possunt, siue dein dicamus, quod interpretando limitent Jus Divinum (quod de Papa procedere potest) siue quod in hypothese non sit Juris Divini pluralitas testium.

36 Dico 6. Duo testes, omni exceptione majores, ordinariè faciunt plenam fidem. Patet rursus ex apertis textibus: *in ore duorum vel trium* &c. Matth. 18. Item *in can. 3. caus. 2. q. 5. §. sed hoc testimonio duorum vel trium testium quilibet jure convinci, & damnari poterit.* Concordat *c. 4. 10. §. 23. h. t. ibi: mandamus, quatenus, si inter vos emerferit questio, non minus, quam duorum vel trium virorum, qui sint probate vite, & fidelis conversationis, testimonium admittatis.* Dixi 1. duo testes, vel tres vel plures; quia citati textus tantum vetant pauciores attendi, quam duos vel tres. Sed necesse est, ut sint testes, & non singulares, ac discrepantes. 2. Omni exceptione majores, h. e. de quorum assertione nulla dubitatio nasci poterit, ut loquitur *can. 3. cit.* seu quibus aliqua exceptio jure opponi non potest. Nisi nempe testium numerus defectum unius vel alterius testis suppleat in causis Civilibus, in quibus supplere licet. Farinac. *q. 62. n. 309. 311.* allegans communem. 3. Ordinariè; nam ex dispositione Juris in varijs negotijs requiruntur plures testes, scilicet 1. in contractu Matrimoniali præter duos testes necessarius est Parochus. 2. Tres testes requiruntur in confessione Inventarij, & ad probandam interruptionem Præscriptionis. 3. Quinque ad probandam solutionem debiti, si debitum fuit reatum in scriptis, & solutio non probetur in scriptis: Item ad codicillum, & donationem mortis causâ. 4. Septem ad testamentum solenne: ad divortium, & ad dissolvendum Matrimonium propter impotentiam. 5. Ad condemnandum Cardinalem Episcopum testes 72. ad Cardinalem Presbyterum 44. ad Card. Diaconum 27. requiruntur *can. 2. 3. caus. 2. q. 5.* quod tamen hodie non amplius observatur. vid. Farinac. *q. 63. an. 239.* Speculator, Pirhing &c.

37 Dico 7. Testes singulares singularitate obstativa, etsi mille forent, nullam: singulares singularitate diversificativa semiplenam: singulares singularitate adminiculativa sæpe plenam faciunt fidem in Civilibus, quando nempe actus est continuus & successivus, vel partes integrales habens. Ita communis. Pri-

ma pars sumitur ex *c. 9. §. quamquam de probat. c. 32. h. t.* & confirmatur ab exemplo Danielis, omnino rejicientis testimonium duorum senum, quorum unus adulterium à Susanna commissum esse sub primo, alter sub secundo assererat. Dan. 13. c. Ratio; quia testes taliter singulares sunt ita contrarii, ut unus everterat alterius dictum: quare melius est habere pro se unum testem, quam plures singulares singularitate obstativa. Secunda pars pariter colligi potest ex *cc. cit. §. c. 23. de Elect.* atque ex hac ratione, quia inter tales testes nulla reperitur contrarietas, ideo cujuslibet testimonium meretur eandem fidem, quam meretur unus testis, unus circa hunc, alter circa alium, tertius circa tertium actum, de quo testificatur; & revera testis taliter singularis est unus testis, & quia circa idem factum non habet contestem, idcirco plenè non probat. Tertia pars desumitur ex *L. 16. C. de panis.* Accedit ratio, quia testes singulares, singularitate cumulativa seu adminiculativa, quamquam in circumstantiis facti successivi, aut partes integrales habentis, non convenient, concordantes tamen sunt respectu ejusdem finis, ad quem tendunt per diversa media, dum v. g. deponunt de diversis actibus possessionis, jurisdictionis &c. vel si unus testetur de visu, alter de auditu ejusdem rei, ut si unus dicat, se vidisse Titium occidì à Cajo, alter asserat, se audivisse confessionem occisionis factam à Cajo. Atque fictales testes non tam singulares, quam contestes dicendi sunt. Melius intelliguntur hæc probationes, si relegatur explicatio terminorum *n. 28. data.* In causis tamen Criminalibus in ordine ad penam ordinariam non sufficiunt testes singulares singularitate cumulativa (licet sufficiant ad torturam) idem videtur dicendum de Civilibus valde arduis. Farinac. *prax. Crim. l. 1. q. 37. an. 34.*

Oppones 1. Jura *citt.* generaliter derogant fidem testibus singularibus: ergo nunquam faciunt fidem, saltem plenam. 2. In *c. 9. §. quamquam cit.* non probant testes singulares Faventinorum, licet super actu generali, & successivo, nempe jurisdictione, deposuerint absque aliqua temporis determinatione: ergo neque testes singulares singularitate adminiculativa probant. *12.* ad 1. Illa Jura intelligi debere partim de singularibus singularitate obstativa, partim de singularibus singularitate diversificativa, ita ut non plenè probent, non verò de ultima classe, ut probant allatæ rationes, & multiplex Doctorum auctoritas. Ad 2. Faventini non ceciderunt causâ, præcisè ideo, quia testes ipsorum erant singulares; sed enim erant concordantes: sed quia contrarii Pars attulit probationes meliores. Quare

Dico 8. Si testes hinc inde, seu non ab una eademque Parte, sed ab utraque producti, fiat contrarii inter se, æqualis tamen numeri & auctoritatis, regulariter sententia est ferenda pro Reo: si verò unius Partis testes prævaleant vel numero, vel fide & auctoritate, sententia ferenda est pro Parte plures, aut meliores testes adduceant. Pars prior habet

tur clarè in c. 3. de probat. quia partes Rei sunt favorabiles, quàm Actoris. Addidi tamen, regulariter: quia excipitur casus, quo Actor habet causam in jure specialiter favorabilem, cujusmodi sunt causæ libertatis, Matrimonij jam contracti, dotis, testamenti. c. 3. de sent. Et re jud. l. 38. ff. de re jud. quò etiam referuntur causæ Ecclesiarum, & pauperum. Posterior pars patet tum ex c. 32. h. t. § l. 21. ff. eod. tum inde, quòd lumen naturæ dicat, quòd cæteris paribus prævaleat testimonium plurium inter se concordantium, & quidem quòd duo testes pro una deponentes prævaleant uni, qui stat pro altera Parte, deest est clarè in ipso jure, vi cuius duo plene probant, unus verò testimonium vel nihil, vel tantum semiplenè, & sic insufficiens est. c. 23. eod. cum concordantiis. Interim tamen contingere potest, ut testes numerò pauciores, licet duo tantum sint, prævalere debeant pluribus, pro altera Parte deponentibus, si nempe isti non sint omni exceptione majores, vel aliunde minoris auctoritatis, vel non reddant causam sui dicti, vel minùs verisimilia deponent. d. c. 32. Cæterum dixi 1. si sint contrarii, h. e. non tantum diversa, pugnantia, & contraria deponentes, ita ut aliqui affirmant, alij negent id ipsum, & quidem manifestè; si enim dubium est, debet Judex testimonia ita accipere & interpretari, quantum potest verisimiliter, & recepto verborum sensu servato, ut evitetur contrarietas & contradictio, atque testes non notentur perjurii reatu. c. 16. eod. cum dubia debeamus in meliorem partem interpretari. c. 2. de R. J. X. Dixi. inter se; quid autem tenendum, si idem testis sit contrarius sibi, paulò post dicam. 3. Hinc inde &c. Unde

Quæres, quid Juris, si testes, ab una eademque Parte litigante producti, sint contrarii inter se? 1. In causis Civilibus fides habenda est illis, qui rationabilis & verius deponent, si deinde plures sint sive pauciores, juxta dicta n. præced. quò etiam referri possunt nunc dicenda: cæteris verò perjurii poena inferenda. can. si testes 4. q. 3. c. 32. § l. 21. cit. Atque hinc magis credendum testibus numero pluribus, quàm paucioribus, si cæteroquin pares sint qualitate & fide. 2. Deponentibus secundum Jus Commune, seu præsumptionem Juris: sic magis credendum, qui dicunt, aliquem esse bonæ famæ, quàm pluribus contrarium asserentibus. 3. Ubi cætera sunt paria, plus testibus dignioribus, quàm minùs dignis: sic plus creditur Clericis, quàm Laicis: Nobilibus, quàm Rusticis aut Mechanicis: divitis, quàm pauperibus: viris, quàm foeminis: Notariis, quàm non Notariis: senibus, quàm junioribus: peritis in arte, quàm non peritis &c. etiam si digniores sint pauciores numero; modò non multum superentur ab his in numero, v. g. testimonium 4. Clericorum plus valet, quàm 6. Lactorum. Felinus & alij. 4. Plus creditur duobus affirmantibus metum, quàm pluribus alijs de libera voluntate testantibus. 5. Duobus affirmantibus aliquid,

quàm mille negantibus. Joan. Andr. in c. Joannes de fid. Instrum. n. 8. saltem si isti solummodo dicant, se nescire: aliud fore è effect, si probarent se scire, verum non esse, quòd alij testes affirmant, uti si deponerent super negativa restricta ad certum locum, tempus &c. quæ cum cadant sub sensum hominis, negativa probari potest, & videtur æquè credendum deponentibus de tali negativa, quàm de affirmativa.

Dico 9. Testis sibi contrarius nihil probat. 41 c. 54. in fine de Appellat. cum concordantijs; imò tanquam perjurus, & reus criminis falsi (hodie arbitrariè) puniendus est. can. si testes cit. l. 16. ff. h. t. Excipe, nisi in continenti hoc fecerit, corrigendo mox dictum suum; tunc enim creditur dicto posteriori. c. 7. de testib. cog. Tò in continenti explicat Glossa sic: antequam recedatur à præsentia Judicis: vel id relinquendum arbitrio Judicis, ut vult Hostiens. cum gl. marg.

Dico 10. Testis varians (qui nempe in 42 uno Judicio, v. g. Summario, dicit hoc, & in alio Judicio, v. g. Ordinario, dicit aliud, diversum & contrarium super eodem facto, vel diversa deponit in diversis instantiis ejusdem Judicii) regulariter aliquid probat secundum primam depositionem. Farinac. q. 66. à n. 124. cum plurimis alijs. Concordat c. 10. de probat. praxis Cameræ teste Mynf. cent. 2. observ. 86. Accedit ratio, quia talis testis præsumitur esse subornatus postea à Parte: neque in ejus potestate esse debet annullando dictum suum tollere jus jam quæsitus Parti per primam depositionem. Quòd autem potius rejiciatur secunda depositio, ratio potest esse, quia talis allegans, se prius falsum deposuisse, fatetur perjurium (nisi doceat de errore) perjuro autem non amplius creditur. Quamquam non desint multi graves DD. apud cit. Mynf. qui putent neutri depositioni sic variantis testis adhibendam fidem, eò quòd præsumendus sit etiam prius pejerasse, & falsum deposuisse. arg. l. si hi, qui C. de adult. Interim tamè certum est, quòd per secundam testificationem contrariam multum debilitetur prima, reddaturque suspecta, ita ut ad eam roborandam Principali non possit deferri iuramentum suppletorium. Dixi, regulariter; nam fallit 1. si quis velit ex intervallo corrigere dictum suum, allegando errorem facti, eumque probando; tunc enim evadet poenam falsi, & valebit ultima depositio, cum error facti, si probetur ante negotium finitum, excuset. c. 3. de confessis. 2. Quando secunda depositio est adminiculata per additionem causæ alicujus concludentis, vel per accessum conjecturæ aut præsumptionis, ut reddatur verisimilior quàm depositio prima. arg. c. 14. de Præsumpt. § c. 37. h. t. 3. Quando prima vice deposuit sine iuramento, altera autem vice cum iuramento. arg. c. 29. eod. 4. In causâ hæresis; quia præsumitur zelò veræ fidei corrigere dictum suum, ac revelare, quòd prius pejerando celaverat. c. 8. § 3. de hæret. in 6.

Rr 2

Dico

43 Dico 11. Testis vacillans, si deponat verè dubitando, non meretur fidem: meretur tamen, licet diminuatam, si deponat tantum titubando, timendo, sudando. Ratio prioris membri est; quia verè dubitans in neutram partem inclinat, adeoque nec Judicem inclinare potest in unam potius quam in alteram partem. Ratio posterioris; quia non obstante timore, sudore &c. orto forsan ex magnitudine periculi apprehensa, vel pusillanimitate hominis, deponit in favorem unius Partis, & quidem sub juramento. Quantum verò hæc titubatio deroget fidei, Judicis est arbitrari ex circumstantiis.

§. IV.

De Attestationibus, earumque Publicatione. Item de Reprobatione Testium.

44 Sciendum 1. publicationem attestatorum non esse aliud, quam publicam in Judicio prælectionem illarum depositionum, quas singuli testes, à Partibus producti, & ritè examinati, ad singula puncta secretò fecerunt. Unde eam fieri oportet, postquam Partes ulteriori productioni testium renuntiaverunt. Vocari ad illam debent Partes, & ijs præsentibus (nisi aliqua contumaciter abstet, quæ tamen nihilominus habetur pro præsentibus. *arg. c. 2. b. t.*) prælegi vel à Judice vel à Notario dicta testium, item eorum nomina, excepta causâ hæresis, in qua accusantium, denuntiantium, & testium nomina publicari vetuit Pius IV. in *Constit. Cum sicut*. Quæritur nunc 1. an hæc publicatio attestatorum sit de substantia Judicii. 2. An attestaciones in uno Judicio receptæ & publicatæ fidem faciant in alio Judicio. 3. An post publicationem liceat aliquando adhuc producere testes. 4. An post illam contra personas testium excipere, illòsque reprobare. Quapropter

45 Sc. 2. Facta publicatione copiam attestatorum Partibus, si exigant, dandam esse (rotulò examinis, *Zeugen: Sag* / tamen in originali apud Acta reservatò) ut dispicere possint, præsertim Reus, an non habeat exceptionem contra testes, eorumve attestaciones, seu depositiones. Siquidem triplicis generis exceptiones opponi testibus possunt. 1. Contra personas testium. 2. Contra examen testium. 3. Contra dicta eorundem. Quid contra personas testium opponi valeat ad eos reprobandos, patet ex dictis §. 1. b. t. Quid contra examen, ex §. 2. v. g. quòd à Judice incompetente sint examinati: quòd recepti Parte adversa non citatà: quòd absque juramento: quòd non secretò, vel singillatim: quòd post trinam productionem sine solennitate legali: quòd post dilationes ad probandum concessas jam finitas: quòd post didicita testificata &c. Quid contra dicta, ex §. 3. puta, quòd confusè, obscurè, dubitative deposuerint: quòd negativè: quòd de auditu alieno tantum, aut de credulitate duntaxat: quòd non verisimilia, aut non restricta ad locum, tempus &c. quòd sufficientem sui dicti rationem non reddiderint: quòd deposuerint in scriptis

& non viva voce: quòd impertinentia, vel in aliquo articulo falsum: quòd variaverint: quòd contraria sibi vel alijs testificati sint: quòd fuerint singulares &c.

Dico 1. Publicatio attestatorum non quidem est de substantia Processus, sed eà omittit valet sententia, ut habet recepta sententia contra Accursium & alios quosdam, fundata in c. 22. de sent. & re jud. Injustè tamen negatur Partibus eam petentibus, adeoque ipsi conceditur appellatio ab hoc injusto gravamine; atque si appellacionem aliqua Pars interposuerit, ea pendente sententia non valet. In praxi attendi debet consuetudo tribunalium circa hanc publicationem.

Dico 2. Attestaciones coram uno Judice publicatæ probant etiam coram alio Judice in eadem causa, & inter easdem personas, hisque succedentes. Sumitur ex c. 11. & l. fin. C. b. t. Ratio; quia si litigantes in priori Judicio nihil opposuerunt contra attestaciones publicatas, præsumptio est, eos nihil potuisse opponere, & sic habuisse pro veris. Dixi 1. publicatæ; si enim publicatæ non sint, regulariter non probant in alio Judicio. per c. 37. §. fin. b. t. cui non obstat c. fin. de probat. absolute insinuans, attestaciones in uno Judicio receptas valere in alio; quia, ut Jura concilientur Juribus, intelligendum est de attestacionibus, non receptis tantum, sed etiam publicatis. Interim tamen probant etiam attestaciones non publicatæ coram alio Judice, si si non est diversus, sed tantum subrogatus in eodem tribunali, quia v. g. prior est defunctus, item coram Judice appellacionis. per l. 60. §. 76. ff. de judic. c. 22. cit. Item probant, si Partes consentiant: si testes jam mortui, vel in remotis degentes produci nequeant amplius: & quotiescunque testes examinari possunt ante licem contestatam, ut si sint senes, valetudinarij, ac recepti ad perpetuam rei memoriam. Farinac. q. 75. an. 22. allegans alios, ubi n. 28. advertit, licet testes non publicati fidem non faciant coram alio Judice, Partes tamen compelli possent, ut coram novo Judice consentiant vel in publicationem attestatorum coram priore Judice factarum, vel in novam receptionem eorundem, aut aliorum testium. Dixi 2. in eadem causa, nam in causa diversa, & ad finem diversum non probant, licet præsumptionem facere possint. 3. Inter easdem personas; siquidem inter alios facta alijs præjudicare non debent. c. 6. de fid. Instrum. post. med. faciunt tamen inter alias quoque aliqualem præsumptionem. 4. Hisque succedentes; quia profunt omnibus, quibus prodesse potest res judicata: sed res judicata prodesse potest etiam successoribus, & hæredibus, quando agitur ad idem.

Oppones 1. Attestaciones in Judicio receptæ & publicatæ numerantur inter Acta Judicialia. c. n. de probat. sed ista pereunt pereunte instantia, seu mortua lite, ut loquitur l. 2. ff. judicat. solvi. 2. Sententia in uno Judicio lata non facit jus in alio: ergo nec attestaciones in uno Judicio fidem in alio. R. ad l. Doli. Min. pereunt Acta, quæ sunt ordinatoria Judicii,

dicij. C. instructoria & probatoria. N. Min. Ad 2. diff. Ant. sententia, quæ non transijt in rem judicatam. C. quæ transijt. N. Ant. & Conf. hinc posteriori similes sunt attestations, quæ non tantum receptæ, sed etiam publicatæ sunt. Quod sententia, quæ transijt in rem judicatam, faciat jus etiam in alio Judicio, patet inde, quod eadem causa inter easdem personas taliter finita ad aliud Judicium nec deduci valeat, ut ibi aliter judicetur.

Dico 3. Post publicationem attestatorum regulariter non licet alios testes producere super eisdem articulis, vel (quod in effectu idem foret) directè contrarijs. Auth. qui se-
cund. C. de probat. c. 17. 18. h. t. quamvis liceat super novo articulo producere testes vel novos, vel jam prius receptos. c. 17. cit. Dixi, regulariter, quia licet in illis casibus, quos recensui-
mus §. 2. offert. 2. n. 19. Oppones. Post publicationem licet alias probationes adducere, v. g. nova instrumenta, usque dum concludatur in causa. c. 9. de fid. Instrum. ergo & producere novos testes. R. N. Conf. quia exstat de utroque casu diversa juris dispositio allegata; item diversa ratio; nam per publicationem attestatorum, in quam Partes consentiunt, renunciatur tacitè ulteriori testium productioni, imò, si ante publicationem Judex, ut fieri solet, interroget, an renuncient ulteriori productioni testium, & ipsæ annuant, renunciant expressè: per hoc autem non renuntiant productioni novorum Instrumentorum. Urg. Nomine Instrumentorum etiam veniunt testes. c. 4. de testib. cog. §. l. 1. de fid. Instrum. ergo. R. etiam veniunt testes, si instrumenta accipiantur latè. C. si accipiantur propriè & in materia strictæ interpretationis, qualis est ista, ubi agitur de subtrahenda nova probatione. N. Ant. & Conf.

Dico 4. Post publicationem testium (imò post receptionem tantum) non amplius excipitur potest contra personas testium regulariter. c. 17. h. t. quia qui semel scienter admisit testem ad iuramentum & examen, vel insuper etiam depositionem illius publicari voluit, videtur eum approbasse, consequenter reprobare & repellere non amplius potest: præsertim cum accedat nova præsumptio, quod malitiosè reprobet, postquam intellexit, quod contra se deposuerit. Dixi 1. contra personas; nam contra examen potest, & contra dicta testium debet primum post publicationem excipere, cum antè ignoraverit, quid essent deposituri. Dixi 2. Regulariter; nisi nimirum producents prius invincibiliter ignoraverit vitium testis, & causam suspicionis primum postea cognoverit. v. g. quod sit consanguineus adversæ Parti, infamis, pecunià corruptus &c. vel nisi causam rationabilem allegare possit, propter quam prius excipere non potuerit: vel nisi ante examen testis vel ante publicationem attestatorum sibi expressè reservavit exceptiones & protestationem contra testes, ut hodie fieri consuevit dicunt. Formam hujusmodi protestationis ponit Speculator tit. de teste §. de testium reprobatione. n. 3. Oppones. Excep-

tionem peremptoriæ (qualis est etiam exceptio contra testes) possunt opponi quocunque tempore, modo opponantur ante sententiam definitivam. l. 2. C. sentent. rescind. non poss. c. 1. de Ord. cognit. R. Diff. exceptiones, quæ spectant immediatè causam principalem. C. quæ immediatè spectant causam incidentem, ut quæ opponuntur testibus. N. Dein exceptio contra testem non est propriè peremptoria, cum non sit actionis exclusio. Nec est propriè dilatoria, quia potest opponi post litem contestatam, & non impedit ad tempus processum super negotio principali: sed participat de utraque; perimit enim intentionem Actoris non directè, sed tantum per obliquum.

Dico 5. Testes à se productos reprobare, specialiter prohibetur producents, ita ut ne quidem in alio Judicio contra eorum personas excipere possit. can. si quis §. 3. caus. 4. q. 3. l. 17. C. h. t. Quia producendo testes censetur illos approbasse, licet inhabiles; quod autem semel placuit, displicere amplius non potest. c. 21. de R. l. in 6. Excipe, nisi causa nova emergeret (v. g. inimicitia adversus producentem) reprobandi testem, vel saltem illa non fuisset prius cognita, idque probaretur v. g. per iuramentum.

Dico 6. Licita est prima & secunda reprobatio testium, non autem ulterior. h. e. licet reprobare testes probatorios per alios testes, qui vocantur reprobatorii, & producuntur ab altera Parte, & hos iterum per alios reprobatorios, quos producit Actor: at verò contra hos reprobatoriorum reprobatorios producere alios non licet. c. 49. h. t. Pirh. n. 251. ut nempe litium sit finis, nec procedatur in infinitum. Testes probatorii dicuntur, qui producuntur ad probandum negotium principale: reprobatorii, qui producuntur ad reprobandum, seu refutandum personas, aut dicta testium probatoriorum.

Pro coronide notandum 1. exceptionem contra testes non debere esse genericam, v. g. dicendo, testem esse furem &c. sed specialem, v. g. dicendo, quod furatus sit catenam auream, vel alienam rem. c. 2. h. t. in 6. 2. Consultum esse, ut tali exceptioni apponatur clausula hæc, vel similis: *citra injuriam*: vel, *citra tantum injuriandi*, ut nempe facilius evitetur actio injuriarum. 3. Si Pars non reprobet testem, posse eundem reprobari à Judice ex officio: si verò nec Judex eum repellat, videndum, num testis sit absolute inhabilis, ut est excommunicatus vitandus, servus, furiosus, infamis infamia Juris &c. & tunc ejus testimonium, etiam si recipiatur, est invalidum: an verò sit inhabilis secundum quid duntaxat; & hujus testimonium, si recipiatur, valet. 4. Exceptionem contra personas testium regulariter non impedire examen illorum, sed reservari examinandam in finem litis, scilicet in tempus post publicationem attestatorum. Auth. si testis cit. Nisi nempe pro excipiente simul stet præsumptio Juris, aut aperta probatio: vel nisi defectus testis sit notorius, aut in con-

R 1 3

tribu-

tinenti offeratur ejus probatio: vel nisi testi opponatur excommunicatio: vel nisi sit periculum, ne in fine litis non amplius reperiendi sint testes, contra quos excipitur. Denique notant Authores, in dubio, an exceptioni contra testes statim sit deferendum, vel an ea examinanda reservari debeat in finem litis, penes arbitrium Judicis esse.

TITULUS XXI.

De Testibus cogendis, vel non.

SUMMARIUM.

1. 2. Quos justa causa non eximit, ad testificandum compelli possunt, licet per alios testes cognoscibilis esset veritas.
3. In Civilibus causis quinam excusentur à ferendo testimonio, ut cogi nequeant.
4. 5. In causis Criminalibus quoque cogi ad testificandum de Jure Civili possunt omnes non privilegiati, non verò de Jure Canonico regulariter.

1. Sciendum, cum quandoque contingat, ut illi, quorum testimonio opus est in Judicio, illud ferre recusent, vel amore aut odio erga unum ex litigantibus irretiti, vel metu contrahendæ inimicitia, aut aliorum incommodorum absteriti, vel ab uno litigantium malitiosè impediti, appositè hic discuti, an, & quinam, quibusque in causis compelli ad testificandum seu cogi possint.

2. Dico 1. Testes, qui absque justa causa recusant agere testes, & non privilegiati, seu à ferendo testimonio specialiter non sunt exempti, cogi possunt ad ferendum (prævia tamen monitione) etiam si juramento se obstrinxissent ad non testificandum. *c. 1. seqq. h. t. l. 16. § 19. C. de testib.* Ratio, quia Reipublicæ interest, veritatem in Judicio non occultari, & propterea alteri perire jus, vel delicta manere impunita. Quare juramentum tale etiam obligatorium non est, cum præjudicet bono publico, & sit contra obedientiam, casu quo alicui Judex legitime imperat ferre testimonium. Assertio procedit probabiliter regulariter etiam de casu, quo veritas per alios testes haberi posset, ut docent communiter contra Innoc. & alios. Quando verò veritas aliter haberi nequit, testes cogi possunt etiam absque prævia monitione. Abb. in *c. 2. h. t.* Ceterum compelli possunt testes à Judice Ecclesiastico quidem sub interminatione censuræ. *c. 1. § 5. h. t.* & Clerici prius per suspensionem vel interdictum, quam per excommunicationem vel depositionem. *c. 2. eod.* à Judice Sæculari verò sub interminatione multæ pecuniariæ, vel per captionem pignorum, vel etiam per confiscationem bonorum. Qui verò testes subtrahit Adversario suo, v. g. per vim occultando domi, vel alias impediendo, excommunicari potest. *c. 45. de testib.* & insuper arbitrariè puniri. *c. 4. b. t.*

3. Dico 2. In causis Civilibus omnes, qui non sunt specialiter privilegiati, aut excusati, ad testificandum cogi possunt. Text. & DD. in *c. 1. § 1. c. 11.*

Excusantur autem, imò etiam testificari volentes prohibentur. 1. parentes contra liberos, ac vicissim, ac alij ascendentes & descendentes. *can. 3. caus. 4. q. 3. l. 6. C. de testib.* 2. Excusantur agnati & cognati, scilicet usque ad sobrinum & sobrinam sobrinove natum, adeoque usque ad tertium gradum: item affines, qui sibi sunt instar parentum & liberorum, ut focer & focrus, gener & nurus, vitricus & noverca &c. rursus uxor adversus maritum, ac vicissim. *l. 4. § 5. ff. eod. can. cit.* sed isti solum sunt privilegiati, quando veritas aliter aut per alios testes haberi potest. per *c. 5. h. t.* ne propter defectum testimonii pereat justitia. *c. ult. eod.* 3. Cogique nequeunt Clerici à Judice Laico. *can. 38. caus. 2. q. 6.* nec ab Ecclesiastico, nisi alius testis, quam Clericus, desit ad probandam veritatem. *can. 2. caus. 14. q. 2.* 4. Abientes Reipublicæ causâ, & milites actu versantes in Expeditione; item, ne testari in loco Judicii debeant, infirmi, senes, personæ egregiæ &c. *l. 8. ff. de testib.* 5. Qui ad testificandum sunt inhabiles, ut excommunicati, criminosi &c. quia eorum testimonium nihil prodest.

Dico 3. Etiam in causis Criminalibus criminaliter intentatis omnes non privilegiati de Jure Civili regulariter cogi possunt ad testificandum, non verò de Jure Canonico. Prior pars sumitur ex *l. 16. C. de testib.* ubi sine crimine inter causas Civiles & Criminales dicitur, testem non privilegiatum cogi posse. Concordat Glossa, DD. possim, & praxi Posterior ex *c. 10. h. t. ibi: testes, præterquam super criminibus, per censuram Ecclesiasticam cogatis veritati testimonium perhibere.* Concordat *c. 3. eod. § 7. de testib. cum gl.* ubi habetur, quod in crimine probando testes monendi, non cogendi sint. Dixi Regulariter; quia nec de Jure Civili cogi possunt. 1. Quando delictum est omnino occultum, ita ut nec infamia, nec publica de illo indicia adsint, quamvis fortè crimen duobus vel tribus notum sit; quia tunc Judex non est legitime interrogans, nisi crimen sit & pergat esse perniciosum aliis. 2. Quando apparet, crimen non posse plene probari, licet aliquis de eo testificetur; aut is, qui testem agere deberet, crimen cognovit ab ijs, qui fide non sunt digni. 3. Qui sciunt, factum carere culpâ, v. g. accusatum fecisse quidem homicidium, sed casuale; tales enim rectè negarent, se scire delictum. 4. Qui sciunt crimen sub sigillo naturali, v. g. Medicus, Advocatus, Obstetrix &c. nisi testificatio esset necessaria ad avertendum damnum publicum vel privatum. 5. Quando testis imminet periculum gravis incommodi ex testimonio; nisi crimen esset noxium Reipublicæ bono; istud enim præferri debet bono privato. Atque vicissim de Jure Canonico etiam cogi possunt in Criminalibus. 1. Quando veritas aliter haberi nequit. per *c. 5. h. t.* 2. Quando testes ipsi se subtrahunt vel odiosè accusati, vel gratiâ aut timore accusati. *c. 3. § 1. ff. eod.* 3. Quando testes malitiosè sub-